

חיתוכים לאורך ולרוחב סיבי הארכיון

אורית ואקנין-יקותיאלי

אן לורה סטולר (Ann Laura Stoler) היא אנתרופולוגית והיסטוריונית, מן המובילות במחקר התאורטי והקונספטואלי של קולוניאליזם ואימפריאליזם, וכן במחקר הארכיונים ותעודותיהם. היא מתמחה בפוליטיקה של הידע, בממשל קולוניאלי, באפיסטמולוגיות גזעיות, בפוליטיקת מיניות של אימפריות, ובמה שהיא מגדירה 'אתנוגרפיה בארכיונים'. בתחילת דרכה חקרה סטולר את הקשרים בין יחסי עבודה לבין מיניות ומגדר במטעים של דרום מזרח אסיה ואת ההיסטוריה הקולוניאלית של סומטרה, ומשם המשיכה לחקור את הדרכים שבהן השפיעו משטרי עבודה קולוניאליים על משטרי עבודה הקיימים בהווה. בעת האחרונה היא חוקרת את דרכי היווצרותן של קטגוריות גזעיות, ואת הקשרים שבין הבחנות גזעיות, שיפטים סנטימנטליים, שיח ופוליטיקה.¹

לאחר שלימדה באוניברסיטת מישגן בשנים 1989-2003, עברה סטולר ב־2004 לניו סקול למחקר חברתי (The New School for Social Research) בניו יורק. בניו סקול היא הקימה מחדש את המחלקה לאנתרופולוגיה, ובהמשך מונתה ל"ו"ר המכון למחקר חברתי ביקורתי (Institute for Critical Social Inquiry – ICSI) של המוסד הזה. בריאיון שנערך עמה בעת האחרונה היא מתארת את המכון כמקום שבו אינטלקטואלים וחוקרים מחברים בין הגות לפעולה, וחושפים בעזרת מחקר תאורטי כיצד תפיסות הנחשבות 'הגיון בריא', 'נוהג' או 'תפיסה מקובלת', תורמות למעשה, לרבים ממקרי אי-הצדק בעולם שסביבנו.² עקרונותיה עולים בקנה אחד עם המסורת ארוכת השנים של הניו סקול. את המוסד הזה הקימה ב־1919 קבוצת פרופסורים שפרשה מאוניברסיטת קולומביה לאחר שאוניברסיטה זו כפתה על מוריה ותלמידיה להישבע שבועת נאמנות למדינה.³ בשנת 1933 ייסד הניו סקול בתחומיו את 'האוניברסיטה בגלות' (The University in Exile), וזו קלטה לשורותיה חוקרים ממוסדות מחקר בגרמניה ובאיטליה הפשיסטיות שפוטרו או נמלטו עקב מוצאם או דעותיהם, ומעט לאחר מכן, במכון ייעודי נוסף, קיבלה גם חוקרים שברחו מצרפת של

1 Ann L. Stoler, 'Applying Critical Anthropological Theory to Current Issues' (2017), <http://www.newschool.edu/nssr/featured-profiles/?id=17179875891>

2 שם.

3 Craig Calhoun, 'Academic Freedom: Public Knowledge and the Structural Transformation of the University', *Social Research* 76 (2009): 561-598

וישי.⁴ היום הניו סקול עוסק במדעי הרוח והחברה ומכריז על מחויבותו להציע את תלמידיו לחשיבה ביקורתית מחוץ לזרם המחשבה המרכזי, ולעתים גם נגדו. לצד תפקידיה בנוי סקול הייתה סטולר פרופסורית אורחת באוניברסיטאות פריז, קורנל, ביר זית ויוהנסבורג, וכן לימדה בתכנית ההוראה של בתי הכלא בארצות הברית (The Bard Prison Initiative), וזכתה בשלל מענקים (כמו NEH, Guggenheim, NSF, ו־Fulbright ו־SSRC). סטולר כתבה ספרים רבים והשתתפה בעריכת ספרים רבים אחרים,⁵ וכן כתבה אינ־ספור מאמרים, והיא אחת מן העורכות המייסדות של כתב העת *Political Concepts: A Critical Lexicon*.

המאמר המתורגם כאן התפרסם בשנת 2002, והוא למעשה חלק מעבודת הכנה לספרה *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense*, שיצא לאור ב־2009, והרעיונות המובעים בו, מלבד ערכם למחקר ההיסטורי, נחשבים גם סימן דרך במחקר ארכיוני ביקורתי. על חשיבותו הרבה מעידה העובדה שמאז פרסומו רוב המחקרים העוסקים במתודולוגיה של עבודה בארכיון ובתעודותיו מפנים אליו ולרעיונותיה של סטולר.⁶ התובנות במאמר ובספר שבא בעקבותיו

- Claus-Dieter Krohn, *Intellectuals in Exile: Refugee Scholars and the New School for Social Research* (Amherst: University of Massachusetts Press, 1993), 59-60 4
- Ann Laura Stoler, *Capitalism and Confrontation in Sumatra's Plantation Belt, 1870-1979* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1985); Ann Laura Stoler, *Race and the Education of Desire: Foucault's History of Sexuality and the Colonial Order of Things* (Durham: Duke University Press, 1995); Ann Laura Stoler, *Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule* (Berkeley: University of California Press, 2002); Ann Laura Stoler (ed.), *Haunted by Empire: Geographies of Intimacy in North American History* (Durham: Duke University Press, 2006); Ann Laura Stoler, *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009); Ann Laura Stoler (ed.), *Imperial Debris: On Ruin and Ruination* (Durham: Duke University Press, 2013); Ann Laura Stoler, *Duress: Imperial Durabilities in Our Times* (Durham: Duke University Press, 2016); Ann Laura Stoler and Frederick Cooper, *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois World* (Berkeley: University of California Press, 1997); Ann Laura Stoler, Carole McGranahan and Peter C. Perdue (eds.), *Imperial Formations* (Santa Fe, N.M.: School for Advanced Research Press, 2007) 5
- Till Geiger, Niamh Moore and Mike Savage, *The Archive in Question* 6
(Manchester: CRESC, The University of Manchester, 2010); Carlos Masotta, *El Documento Expuesto: Comentarios en Torno a la Muestra "Fotos en el Cuerpo. Fotografía, Memoria y Archivos"* (Caba: IV Seminario Internacional de Políticas

הן קריאה נחוצה להיסטוריונים לשם תאורטיזאציה ודין מתודולוגי בכלי מחקרם העיקרי – הארכיון.

de la Memoria, 2010); Francesca Moore, 'Tales from the Archive: Methodological and Ethical Issues in Historical Geography Research', *Area* 42, 3 (2010): 262-270; Carolyn Hamilton, 'Backstory, Biography, and the Life of the James Stuart Archive', *History in Africa* 38 (2011): 319-341; Catherine Trundle and Chris Kaplonski, 'Tracing the Political Lives of Archival Documents', *History and Anthropology* 22, 4 (2011): 407-414; Paul Ashmore, Ruth Craggs and Hannah Neate, 'Working-with: Talking and Sorting in Personal Archives', *Journal of Historical Geography* 38, 1 (2012): 81-89; Francis Blouin and William Rosenberg, *Processing the Past: Contesting Authority in History and the Archives* (Oxford: Oxford University Press, 2012); Tim Cresswell, 'Value, Gleaning and the Archive at Maxwell Street, Chicago', *Transactions of the Institute of British Geographers* 37, 1 (2012): 164-176; Sarah De Leeuw, 'Alice through the Looking Glass: Emotion, Personal Connection, and Reading Colonial Archives Along the Grain', *Journal of Historical Geography* 38, 3 (2012): 273-281; James Louis Hevia, *The Imperial Security State: British Colonial Knowledge and Empire-Building in Asia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012); Michelle King, 'Working with/ in the Archives', in Simon Gunn and Lucy Faire (eds.), *Research Methods for History* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012), 13-29; Ricardo Roque and Kim Wagner, 'Introduction: Engaging Colonial Knowledge', *Engaging Colonial Knowledge* (Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2012), 1-32; Jeannette Bastian, 'The Records of Memory, the Archives of Identity: Celebrations, Texts and Archival Sensibilities', *Archival Science* 13, 2-3 (2013): 121-131; Stephanie Decker, 'The Silence of the Archives: Business History, Post-colonialism and Archival Ethnography', *Management & Organizational History* 8, 2 (2013): 155-173; Sara De Jong and Sanne Koevoets, *Teaching Gender with Libraries and Archives: The Power of Information* (Budapest: ATGENDER and Central European University Press, 2013); Markus Friedrich, *Die Geburt des Archivs: Eine Wissensgeschichte* (Oldenbourg: Walter de Gruyter, 2013); Barnor Hesse, 'Solidarities Black: Richard Iton's Blues Archive', *Politics, Groups, and Identities* 1, 4 (2013): 589-593; Charles Jeurgens, 'The Untamed Archive: History-Writing in the Netherlands East Indies and the Use of Archives', *History of the Human Sciences* 26, 4 (2013): 84-106; Tanalis Padilla and Louise Walker, 'In the Archives: History and Politics', *Journal of Iberian and Latin American Research* 19, 1 (2013): 1-10; Dominique Daniel, 'Archival Representations of Immigration and Ethnicity in North American History: from the Ethnicization of Archives to the Archiving of Ethnicity', *Archival Science* 14,2 (2014): 169-203; Lisa Moses Leff, *The Archive Thief: The Man who Salvaged French Jewish History*

המאמר המתורגם עוסק בשני תחומים עיקריים: ראשית, הוא נותן תמונת מצב מקיפה וביקורתית, נכונה לראשית שנות האלפיים, של הגישות למחקרים של הארכיון ובתוך הארכיון; ושנית, הוא מציג את טענותיה של סטולר ואת גישתה בדבר 'אתנוגרפיה בארכיון', אותן היא מאירת באמצעות המטפורה של חיתוך בול עץ עם כיוון הסיבים ולא נגדו.

מכיוון שמדובר בטקסט שתוכנן להיות אחד מפרקי המבוא בספרה, למאמר מבנה בלתי שגרתי במקצת: החלק המוקדש ל'מבוא' ול'סקירת מצב המחקר' הוא כשני שלישים מכלל הטקסט ומציג סקירת מחקרים, דיון תאורטי ביקורתי וטענות מתודולוגיות; הפרק המקביל ל'גוף המאמר', שבו מודגמים עקרונות גישתה של סטולר (באמצעות בחינת שני מקרים מן המרחב הקולוניאלי ההולנדי באינדונזיה: הוועדות הקולוניאליות ופעולתן, והמשמעות של הצמדת התווית 'סודי' למסמכים) מרוכז בשליש האחרון של המאמר; והפרק המציג את ה'דיון' ואת ה'מסקנות', מצומצם מאוד, משום שאלו, למעשה, מתוארים בהרחבה בפרקים הבאים של ספרה. אם כן, המאמר הוא מבוא המציב את הטענות המרכזיות ואת התשתית התאורטית להמשך עבודתה של סטולר, ומכאן גם תרומתו העיקרית לחוקרים ולתלמידי מחקר.

עניין מרכזי במאמר הוא, כאמור, סקירת הגישות למחקרים ארכיוניים בעשורים שקדמו לכתיבת המאמר הזה. במסגרת זו דנה סטולר בהרחבה ב'מפנה הארכיוני', תהליך ששאב את השראתו ממכלול רעיונות שבאו לידי ביטוי במדעי הרוח והחברה משנות השישים ועד השמונים של המאה העשרים, למשל, במחקריו של מישל פוקו (Foucault) בנושא הכוח ופעולתו, ובמתודולוגיית הדקונסטרוקציה של ז'ק דרידה (Derrida). 'מפנה' זה קורא למחקר ביקורתי של מסמכים ארכיוניים ומקדיש תשומת לב לא רק לתוכנם, אלא גם למנגנוני הבחירה, המיון והסידור של המסמכים בארכיון, ולעיצוב הדו־צדדי והבו־זמני של הארכיון ושל מנגנוני הכוח והשיח שבנו אותו. המפנה הארכיוני משתייך למגמה ביקורתית כללית במדעי הרוח והחברה שהחלה בשנות השבעים והתעצמה מאז, ומכונה לעתים קרובות 'המפנה התרבותי'⁷.

in the Wake of the Holocaust (Oxford: Oxford University Press, 2015); Kate Eichhorn, 'The Archive Function: A Feminist Critic's Lost Thesis on the Archive', *Australian Feminist Studies* 30, 83 (2015): 37-49; Hannah Turner, 'Decolonizing Ethnographic Documentation: A Critical History of the Early Museum Catalogs at the Smithsonian's National Museum of Natural History', *Cataloging & Classification Quarterly* 53.5-6 (2015): 658-676
David Chaney, *The Cultural Turn: Scene-Setting Essays on Contemporary Cultural History* (London: Routledge, 1994)

במחקר ההיסטורי הוא קשור במיוחד בשינויי מגמה בתחום ההיסטוריה החברתית.⁸ בעקבות 'המפנה התרבותי' ואחריו הוגדרו גישות נוספות שזכו לתואר 'מפנה', ומאמרה של סטולר וספרה הושפעו משיח זה והשפיעו עליו. 'מפנים' אחרים שראו אור באותו הקשר בשנות התשעים ובראשית שנות האלפיים, קשורים בתחומים מגוונים במדעי הרוח והחברה,⁹ כמו אמנות,¹⁰ וארכיטקטורה,¹¹ וכולם מציינים ראייה דיסציפלינרית ביקורתית ומורכבת מזו שקדמה להם. סדרת 'מפנים' אקדמיים זו אינה עומדת בפני עצמה אלא קשורה להופעת החשיבה הפוסט-מודרנית להסתעפויותיה (למשל, לתופעה שכונתה *The time of the Posts*),¹² ולשינויים מפליגים במרחב החברתי והצרכני-פוליטי,¹³ במיוחד משנות התשעים ואילך.

בתחום המחקר הארכיוני 'המפנה' קשור לזרמי הגות פוסט-קולוניאלית שקראו תגר על קריאת מסמכי הארכיונים האימפריאליים למיניהם כפשוטם, וחלקם אף דחו לחלוטין את העיסוק בתעודותיהן של המעצמות הקולוניאליות. הביקורת הופנתה במיוחד נגד תעודות שכתבו אליטות פוליטיות ומשרדי ממשלה, שנתפסו כלא יותר מ'עסקאות החדר האחורי של האימפריה'.¹⁴ על פי התפיסה החדשה, ניתנה עדיפות לארכיונים פריפריאליים כמו ארכיונים של בתי דין כפריים מקומיים, רישומים מנהליים ביישובים קטנים ותעודות שנשמרו במשפחה, על פני הארכיונים הקולוניאליים

- Peter Burke, *History and Social Theory* (Ithaca: Cornell University Press, 1993), 8
1-22
- Terrence McDonald (ed.), *The Historic Turn in the Human Sciences* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996); Inger Birkeland, 'Nature and the "Cultural Turn" in Human Geography', *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography* 52, 4 (1998): 221-228; David Armitage, 'The International Turn in Intellectual History', in Darrin McMahon and Samuel Moyn (eds.), *Rethinking Modern European Intellectual History* (New York: Oxford University Press, 2014), 232-252
- Cheryl Simon, 'Introduction: Following the Archival Turn', *Visual Resources* 18, 10
2 (2002): 101-107
- Jorge Otero-Pailos, *Architecture's Historical Turn: Phenomenology and the Rise of the Postmodern* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010)
- Steven Best and Douglas Kellner, *The Postmodern Turn* (New York: Guilford Press, 1997), 3
- Dietlind Stolle and Michele Micheletti, *Political Consumerism: Global Responsibility in Action* (New York: Cambridge University Press, 2013), 170-203
- Julia Clancy-Smith and Frances Gouda, *Domesticating the Empire* (Charlottesville, VA: University Press of Virginia, 1998), 1-2

הגדולים. אחד המניעים בתפנית זו קשור גם לגישת ה'היסטוריה מלמטה' (History from Below) הקוראת למתן קול לקבוצות שהוסתו לשוליים והושתקו שנים רבות בידי הכוח ההגמוני הפוליטי והמדעי.¹⁵

אגב סקירת 'המפנה הארכיוני' במאמר המתורגם שלפנינו, סטולר מבקרת חלק מעקרונותיו ומציעה מתודולוגיה חדשה לעבודה בארכיונים הקולוניאליים. שיטתה, 'ההליכה עם סיבי הארכיון', משתלבת במגמה היסטוריוגרפית שבאה לאחר 'המפנה' וקוראת להשבת הלגיטימציה לארכיון הקולוניאלי. מגמה זו תוארה היטב בידי אדמונד ברק (Burke) שטען כי ראייה חד-ממדית או התעלמות מכוונת מהכובש הקולוניאלי וממנגנוני עלולה להביא להחמצה בניתוחים חברתיים, פוליטיים והיסטוריים. לדבריו:

אם העבר הקולוניאלי נמחק מן הזיכרון ההיסטורי [...] ואינו אלא תקופה של דיכוי והתנגדות, יוצר מצב קשה בבקשנו להבין את המוסדות של המדינות המודרניות באזור, או את הפשרות הפוליטיות המורכבות ואת העסקאות שבעזרתן אורגנה המודרניות ושרדה.¹⁶

ברוח זו, במאמר המתורגם כאן, וכן במחקר ההמשך שנבע ממנו,¹⁷ סטולר פונה לארכיון הקולוניאלי. לשם פרשנותו היא קוראת להפנות מבט אל ההיבטים האנושיים העולים מתוך הביוגרפיות של הפקידים שייצרו את המסמכים הנמצאים בו, וגם אל מה שהיא מכנה 'חששות אפיסטמיים' (epistemic anxieties) – פחדים בתוך המנגנון הקולוניאלי שהדריכו חלק ניכר מדרכי החשיבה והביטוי של פקידיו,¹⁸ ובכך ללכת 'עם סיבי הארכיון'. דימוי זה נלקח מעולם הנגרות, ומזכיר את הקלות שבניסור עץ עם כיוון סיביו מול הקושי שבחיתוך בניצב להם. ואם לפי הדימוי הזה הארכיון הוא בול עץ, סטולר טוענת כי הגישה של אנשי 'המפנה הארכיוני' משולה לחיתוכו נגד כיוון הסיבים. כלומר, הם יוצאים מנקודה שאינה אמפטית מלכתחילה לכותבי מסמכי הארכיון הקולוניאלי ועורכיו, ומחפשים בעיקר את מניעיהם הכוחניים והמדכאים. אף שהיא אינה שוללת את ההיבטים הקולוניאליים האלה, סטולר טוענת כי קריאה עם כיוון הסיבים עשויה לגלות היבטים שנטו להתעלם מהם. 'אתנוגרפיה בארכיון' – קריאה אמפטית ליוצרי המסמכים וחיפוש נתונים נוספים על אודותיהם, יכולה לחשוף

- 15 מחלוצי גישה זו היה תומפסון: Edward Thompson, *The Making of the English Working Class* (New York: Pantheon Books, 1963)
- 16 Burke, Edmund III, 'Theorizing the Histories of Colonialism and Nationalism in the Arab Maghrib', *Arab Studies Quarterly* 20, 2 (1998): 7
- 17 Stoler, *Along the Archival Grain*
- 18 שם, 1.

את עולמם המורכב, את מכלול יחסיהם אל עמדות פוליטיות למיניהן, ואת דעותיהם. קריאה מסוג זה עשויה, לדבריה, לגלות את הגיוון שבתוך המנגנון הקולוניאלי, מנגנון שהייתה בו מידה לא מועטה של פחדים, חרדות, ביקורתיות והתנגדויות פנימיות.

שתי הגישות – ה'מפנה הארכיוני' וה'אתנוגרפיה בארכיון' – קשורות לתאוריה הפוסט־קולוניאלית, משום ששתיהן בוחנות תהליכים המתרחשים בעולמן המשותף של אימפריות ומושבות. עם זאת, גישת ה'מפנה הארכיוני' מתרכזת באופן שבו עיצב פוּחן של האימפריות את ההיסטוריוגרפיות, ואילו גישת ה'אתנוגרפיה בארכיון' בוחנת את חולשותיהן של האימפריות באותו התחום. במילים אחרות, בזמן שמחקר ברוח ה'מפנה' מזהה את הפקידים הקולוניאליים כנציגי הממסד המדכא, סטולר מבקשת להאיר את הלחצים המערכתיים העצומים שבתוכם פעלו ומדגישה את סיפוריהם האישיים, את גיוונם ואת חוסר הקוהרנטיות שלהם. אף שהיו תוצר של השיח הקולוניאלי, דיברו בשפתו וקיבלו כמוֹבן מאליו את הגיונו, גם הם נאבקו מאבקי הישרדות יום־יומיים, והביעו במקומות מסוימים חשיבה ביקורתית ורב־ממדית. סטולר מדגישה גם, ובעיקר, שפקידים אלו יצרו את השיח הקולוניאלי והבנו את הקטגוריות הקולוניאליות, ולכן לשיטתה ההתעניינות בהם ובחיייהם רלוונטית כל כך. ה'הליכה עם סיבי הארכיון' – הפְּרָת הפקידים האלה ולימוד דפוסי עבודתם במנגנון הקולוניאלי ובארכיון היא דרך חשובה מאוד להבנת הדינמיקות של המצב הקולוניאלי. יתרה מכך, ההליכה 'עם כיוון הסיבים' היא הדרך האתנוגרפית וההיסטורית הטובה לערער על ההגיונות הקולוניאליים ומורשותיהם. אם כך, אף שהיא טוענת ל'הליכה עם הסיבים', למעשה סטולר הולכת בה בעת גם נגדם, ו'חוצה' את הארכיון לאורכו ולרוחבו.

יש גם לתת את הדעת לכך שנשוא המחקר של שתי הגישות שונה במידת מה. ה'מפנה הארכיוני' קורא לחקור את הארכיון; למשל, להקדיש תשומת לב לאופן איסוף המידע, לארגונו ולאריזתו, ולבחינת השפעתם על התוצרים שההיסטוריונים מפקינים. לעומת זאת, סטולר מציעה דרכים לשכלול המחקר בארכיון – מה שהיא מכנה, כאמור, 'אתנוגרפיה בארכיון'.

אף שעקרונות ה'מפנה הארכיוני' מצד אחד, וגישתה של סטולר מצד שני, אינם מתיימרים להיות 'מדריך למשתמש בארכיון' אלא עוסקים בהיבטים תאורטיים, שניהם גם יחד יוצרים מסגרת קונספטואלית להיסטוריונים של התקופות הקולוניאליות. מסגרת משותפת זו מדגישה עד כמה חשוב לראות בארכיון מוסד מורכב, רב־ממדי ורב־פנים שעוצב לא רק על סמך מדיניות רחבה, אלא גם על פי חרדות מערכתיות, היבטים אישיים מורכבים של יוצרי המסמכים, אקראיות ומקרויות.

חשיבות נוספת של גישתה של סטולר היא האופן שבו היא רואה את ההיסטוריה ואת ייצור הידע ההיסטורי כאתרים למחקר אתנוגרפי וליישום מתודולוגיות ותאוריות המגיעות הן מאנתרופולוגיה הן מהיסטוריה. לא רק שהיא קוראת שלא להתעלם מן

ההשקה של תחומים אלו, אלא שהיא מדגישה שהמתודולוגיות הנדרשות במרחב האתנוגרפי והארכיוני נמצאות בחיבור שבין התחומים ומחייבות מודעות למתודולוגיות הבסיסיות שלהם, לחקירתן ולאגורן.

אוכל להדגים את הקשר הזה באחת מהתנסויותיי במחקר ארכיוני. במסגרת מחקר על אודות ההיסטוריה של מרוקו בתקופת שלטון וישי (בשנים 1940-1942) שנערך ב־2015, ובדק את קשרי הגומלין בין תפיסות של גזע, זהות, אזרחות, ויחסי יהודים-מוסלמים במטרופולין ובמושבה, פניתי אל הארכיון הצרפתי הקולוניאלי בעיר נאנט (Archives diplomatiques de Nantes). בתחילה התייעצתי בארכיונאי הראשי בדבר תחומי ענייני, והוא יידע אותי שלפני זמן לא רב נפתחו לציבור תיקי הטיהורים הפוליטיים שנערכו במרוקו בתקופת וישי שהיו חסויים כשבעים שנה. הוא ציין שהפיק חוברת הדרכה לחוקרים המחפשים אחרי תיקים אלו בארכיון והציע שאביט בהם;¹⁹ ואכן, בעקבות הצעתו התחלתי במחקר נרחב, שנמשך מאז ועד היום, של הטיהורים האלה.

כלומר, לבד מן הקשר הבלתי אמצעי עם המסמכים וקריאתם בדרך מסוימת, יש לתת הדעת לכך שחלק מייצור הידע המחקרי המופק בארכיון מושפע מדמות הארכיונאי, ומגורמים כמו מידת זמינותו, מידת נכונותו לסייע וענייניו המחקרי. יתר על כן, בבדיקת מקורם וגולגוליהם של המסמכים שבהם אני מתעניינת התברר עד כמה גדול היה גם חלקם של הארכיונאים שקדמו לו ביצירת הרקורד הזמין למחקר. בתקופה שהטיהורים בוצעו במרוקו אורגנו התיקים העוסקים בהם ונשמרו במידות עקביות נבדלות אצל האחראים לתייעוד במשרדי המנהל השונים. לאחר מכן, על פי הרפורמות בארגון המנהלי של ממשלת הפרוטקטורט, נדדו ארגזי התעודות שנשמרו בין משרדים ברחבי מרוקו ולאג'יריה.²⁰ עם קבלת העצמאות של מרוקו ב־1956 רוכזו כל הארכיונים של אגפי המנהל בשגרירות צרפת במרוקו. שם, לאחר כמה חודשי איסוף, נערכה חלוקה של התעודות בין צרפת למרוקו; החומר שנחשב טעון, או רגיש מבחינה פוליטית בעיני הצרפתים, נשלח לצרפת, ומה שנחשב 'תמים' נשאר במרוקו. על ההחלטה מה להעביר ומה שלא להעביר נוספו לעתים שיקולים פרקטיים, כמו איכות אריזת התיקים (העדיפו שלא לשנע תיקים שנטו להתפרק). משמע, תכולת הארכיון הקולוניאלי הנוכחי בנאנט עברה כמה שלבי בירור ובחירה שעיצבו את אוסף התעודות שמתוכו היסטוריונים מבקשים כעת לשחזר היבטים של העבר, מתוך שילוב

Damien Heurtebise, *Secrétariat Général du Protectorat: Commissions* 19
d'Épurations 1940-1945 (Unpublished Internal Report. Nantes: Centre des
 Archives diplomatiques de Nantes, 2007)

של מגמתיות, מקריות ואקראיות ארכיונאית. יש טעם אפוא להרחיב את האתנוגרפיה בארכיון אל מעבר ליוצרי המסמכים, ולכלול בה גם את מי שהפקדו על שמירתם בעבר ובהווה.

החיבור שבין היסטוריה ישנה להיסטוריה חדשה, בין המפנה הארכיוני לאתנוגרפיה בארכיון, ובין המתודולוגיה ההיסטורית והמתודולוגיה האנתרופולוגית, חיוני אפוא למחקר בארכיון הקולוניאלי, ועל פיו אפשר להבדיל בין כמה 'רמות' בתהליך המחקר: הראשונה, קריאה 'נאיבית', או 'פוזיטיביסטית', של התעודות; השנייה, קריאה 'נגד כיוון הסיבים', כלומר ראיית התעודות באור המגמות האידאולוגיות של המנגנון הקולוניאלי, שאינן נאמרות אך משודרות מתוך מסמכיו וההיררכיות השונות שלהם; השלישית, קריאה 'עם כיוון הסיבים' – הכרה במערכות האילוצים, החששות והמתחים שבהן פעלו הממשל הקולוניאלי ופקידיו, והרביעית, מודעות להקשר הפוליטי-חברתי בזמן עריכת המחקר, לימוד תפקידם של הארכיונאים, והכרה בגישתו החברתית-מחקרית של החוקר, שגם לה חלק בהתמקדות במסמכים כאלה או אחרים.

לשם המחשת הנקודה האחרונה אשוב אל המחקר בארכיון הקולוניאלי בנאנט. אחד העניינים שהיו קשורים במיוחד בגל הטיהורים השני, ושהארכיונאי הראשי המליץ שאחקור, היה ההגדרה המשפטית שפקידי המנהל ששיתפו פעולה עם הגרמנים חטאו ב'השפלה לאומית' (indignité nationale) – עברה פלילית שדינה עונש חמור. לכאורה ללא כל קשר, בעוד אנו דנים בין כותלי הארכיון בטיהורי שנות הארבעים, עסק הדין הציבורי מחוץ לכותלי הארכיון בגל פיגועי הטרור שעבר באותה העת (2015) על צרפת, ששיאו היה ברצח במערכת העיתון *Charlie Hebdo*. בתקשורת התנהל ויכוח נוקב בין פוליטיקאים צרפתים בשאלה כיצד יש להילחם בטרור בתוך מדינתם. אחת ההצעות שהועלו הייתה להשיב לתוקפה את ההגדרה הפלילית 'השפלה לאומית' כדי לעצור אנשים שנחשדו בהסתה לטרור אך לא נמצאו די ראיות נגדם. במסגרת זו עלו לדין אירועי שנות הארבעים, ענישתם של פושעי וישי והמשמעות של עריכת גל טיהור בן זמננו.²¹

כלומר, ההקשר הציבורי-חברתי שהארכיונאי חי בו ובמהלכו הגעתי אני למחקר בארכיון, היה של דיון גובר בטיהורים פוליטיים, בכבוד לאומי ובאנשים, יהא מוצאם אשר יהא, ה'מזמהים' את המרחב הלאומי. אירועי ההווה נקשרו בזיכרון ההיסטורי של הטיהורים ממלחמת העולם השנייה, ואין זה מופרך אפוא להניח שמודעות הארכיונאי לזיכוח שניטש מחוץ לכותלי ארכיונו השפיעה על העצות שנתן לי בדבר המחקר שלי.

21 ראו למשל הדין ב: 'Indignité nationale: «La France aurait beaucoup à perdre»', *Le Monde*, 22 January 2015, http://www.lemonde.fr/politique/article/2015/01/22/indignite-nationale-la-france-auroit-beaucoup-a-perdre_4561226_823448.html

הייתה זו ראייה נוספת לכך שחקר העבר מחייב רפלקסיביות, ודיאלוג עם חקר הדרך שבה מייצרים, מתעדים, משמרים, חושפים וכותבים מחדש את 'הידע הקולוניאלי' בתוך הקשרים משתנים.

השאיפה לערוך מחקר פוסט-קולוניאלי של ארכיון קולוניאלי מחייבת שילוב תאורטי ומתודולוגי בהשראתה של סטולר. השכלול שהציעה – ראיית הארכיון כשדה מחקר אתנוגרפי – חושף היבטים ביחסים המורכבים שבין המושבות והמטרופולין שהמפנה הארכיוני לא זיהה; אך אם נבקש לשכלל את המחקר עוד יותר כדאי להרחיבו גם מעבר לפקידים הקולוניאליים, אל מחוזות נוספים כמו הארכיבאות והתהליכים הקשורים בה.